

DIPL-ING. DR. H.C. JOSEF RIEGLER*

**ÖKOSZOCIÁLIS PIACGAZDASÁG
– EURÓPAI VÁLASZ A VILÁG KIHÍVÁSAIRA¹**

EURÓPA FELELŐSSÉGE

Európa ismét történelmi jelentőségű események előtt áll: egyrészt 2004. május 1-től az EU 15-ről 25 tagra bővül, másrészt zajlik az új európai alkotmány megfogalmazása.

Engedjék meg, hogy idézzek az európai konvent által elfogadott alkotmánytervezetből: *„Az Unió Európa kiegyensúlyozott gazdasági növekedésen alapuló fenntartható fejlődésére, olyan versenyképes szociális piacgazdaság kiépítésére törekszik, amelynek célja a teljes foglalkoztatottság, a társadalmi fejlődés, valamint a környezet védelme és minőségének javítása.”* Ezáltal folytatódik az a folyamat, amelynek a fenntarthatóság felé vezető állomásait Amszterdam, Liszszabon valamint Göteborg, az EU Fenntartható Fejlődési Stratégiájának elfogadása jelentette.

Azonban Európában a fejlődés fáradságos útját sok – részben nagyon eltérő és ellentétes – erő befolyásolja. Ezen túl Európára nemcsak belső fejlődésének alakításában várnak nagy kihívások, hanem Európa a globalizáció igazságos formájának kialakításáért való felelősség tekintetében is történelmi próbatétel előtt áll. Erre a helyzetre jelenleg nincs meggyőzőbb modell, mint az ökoszociális piacgazdaság.

* *Vizekanzler a. D., President, Ökosoziales Forum Europa, 1010 Wien, Franz Josefs Kai 13.*

¹ Az előadás magyar változatát összeállította és előadta prof. dr. Ángyán József, a Szent István Egyetem Környezet- és Tájgazdálkodási Intézetének igazgatója, az Európai Ökoszociális Fórum elnökségének tagja.

Az elkövetkezendő 10-20 év alakításában az emberiség jövője tekintetében két hatalmas kihívás áll előttünk:

- a fenntarthatóság civilizációjára alapuló jövőirányultság, valamint
- az igazságosság és az emberi méltóság tiszteletben tartása alapján álló társadalmi béke megteremtése.

Európa fejlődésének alapját, hátterét és társadalompolitikai kereteit a fenntarthatóság, mint újfajta erkölcsi felelősségtudat, és az ökoszociális piacgazdaság, mint társadalmi egyensúlyi modell kell, hogy adja.

A FENNTARTHATÓSÁG, MINT ÚJFAJTA ERKÖLCSI FELELŐSSÉGTUDAT

Gyakran hallunk napjainkban a „fenntartható fejlődésről”, de magáról a „fenntarthatóságról” is. E fogalmak és a hozzájuk kapcsolódó stratégiák, dokumentumok és programok – 1962, RACHEL CARSON „Néma tavasz” című, a peszticidok felhasználásának lehetséges hatásait drámaian bemutató munkájától, a Római Klub első, „A növekedés határai” címmel 1972-ben publikált jelentésétől, az új típusú, komplex világmodell megjelenésétől, az emberi környezetről 1972-ben rendezett stockholmi ENSZ-konferencián, az 1984-1987 között működött „Környezet és Fejlődés Világbizottság”, az úgynevezett „BRUNDTLAND-bizottság” munkáján és „Közös jövőnk” elnevezéssel megfogalmazott jelentésén, az 1992-ben a környezetről és fejlődésről rendezett riói ENSZ-konferencián, és az azon „AGENDA 21, feladatok a XXI. századra” címen elfogadott dokumentumon keresztül, a 2002-es johannesburgi „Fenntartható Fejlődés ENSZ-világkonferenciáig”, vagy az EU 2001-es göteborgi csúcstalálkozójáig, és az azon elfogadott „Fenntartható Fejlődési Stratégiájáig” – gyors fejlődésen és jelentős változásokon mentek keresztül.

E 40 év eredményeképpen kialakulóban van a környezet, a gazdaság és a társadalom egymásra utaltságának tudata, ami alapvetően új felfogást és problémamegközelítést kell, hogy eredményezzen. E folyamat és a hozzá kapcsolódó fogalmak interpretációját az elmúlt 10–15 év szakközleményei részletesen tárgyalják.

A fenntarthatóság fogalma azonban – az egyre gyakrabban tapasztalható félremagyarázása, az elvvel gyakorta teljesen ellentétes folyamatok és törekvések legitimálására való felhasználása láttán – feltétlenül magyarázatot kíván. A legegyszerűbb meghatározás szerint olyan fejlődés, amely a jelen generációk igényeit és törekvéseit úgy elégíti ki, hogy az a jövő generációk igényeinek kielégítését nem veszélyezteti.

Filozófiája azokból a gondolatokból táplálkozik, melyek az ún. BRUNDTLAND-tanulmányból erednek. Ez a „fenntartható fejlődést” a következő módon definiálja: *„Olyan fejlődés, mely kielégíti a jelen igényeit, anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő generációk esélyét arra, hogy ugyanezekkel az igényekkel a jövőben ők is élni tudjanak. Ez a fejlődés nem állandósított harmónia, hanem inkább folyamatos változás, melynek során*

- *a források használata,*
 - *a beruházások célja,*
 - *a technológiai fejlődés iránya és*
 - *az intézményi változások*
- összhangban vannak mind a jelen, mind a jövő igényeivel”.*

Messze nem arról van tehát szó, mint hogy ha az eddigi gazdasági-anyagi növekedési pályát kellene a világnak fenntartania, és olyan mesterséges rendszereket kidolgoznia, amelyek ezt hosszú távon garantálják, hanem az esélyeket, a lehetőségeket, a döntés szabadságát kell a jövő generációk számára is legalább olyan szinten biztosítani, amilyen szinten ez a ma élő generációk rendelkezésére áll. Ezért a fenntarthatóság helyett szerencsésebb lenne értékörzésről, értékfenntartó gazdálkodásról beszélni.

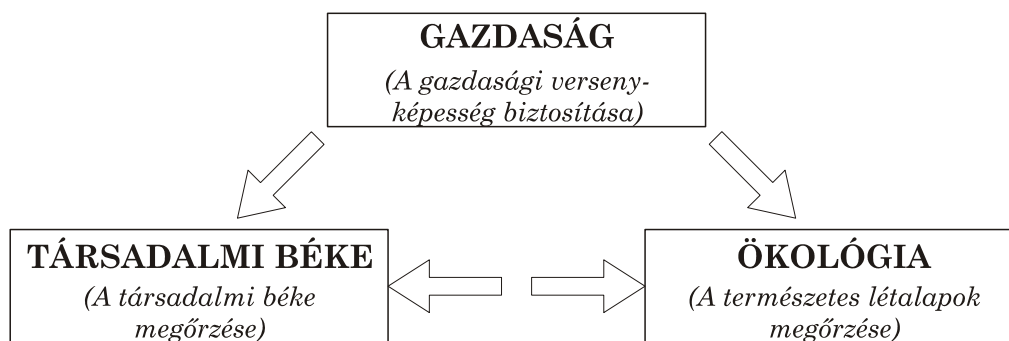
Másrészt a jövő nemzedékek jogainak pontos meghatározására valamint az ezek érvényesítéséhez szükséges jogosítványok létrehozására sajnos az elv definiálása óta eltelt közel 30 év sem volt elegendő.

De vajon az ökoszociális piacgazdaság – mint társadalom- és gazdaságpolitikai modell – hogyan tud megfelelni a fenntarthatóság elveinek, hogyan válhat annak megvalósítása gyakorlati keretévé.

AZ ÖKOSZOCIÁLIS PIACGAZDASÁG, MINT EURÓPAI MODELL

Az ökoszociális piacgazdaság a szociális piacgazdaságnak a 21. század követelményei szerint történő továbbfejlesztése. A szociális piacgazdaság azért volt annyira nagyhatású sikertörténet, mert a tőke és a munka közötti harcot ennek a két erőnek a szintézisével helyettesítette. Ez a történelmi minőségi ugrás ALFRED MÜLLER-ARMACK és LUDWIG ERHARD érdeme.

Ma újabb minőségi ugrás, paradigmaváltás előtt áll a világ. A 21. század új „stratégiai háromszögét” a gazdaság, a társadalom és az ökológia adja.

Ökoszociális piacgazdaság

Engedjék meg, hogy az egyes sarokpontokhoz néhány megjegyzést fűzzek:

- 1) A *versenyképes gazdaság* létrehozása megfelel a 2000. évi lisszaboni EU-megállapodásban rögzített azon célnak, amely előírja, hogy Európát a legdinamikusabb, tudásalapú gazdasági térséggé kell fejleszteni.

A cél eléréséhez nemcsak a hatékony oktatási rendszerbe, valamint kutatásba és fejlesztésbe történő fokozott befektetésekre, hanem ezen túl a monopóliumok, kartellek és az úgynevezett „globális szereplők” tisztességtelen piaci hatalmának megakadályozására van szükség, akik hajlamosak figyelmen kívül hagyni az egyes államok vagy az EU szabályait.

Nagyon sok munka vár az EU szerveire, de mindenek előtt a nemzeti parlamentekre és kormányokra, ha el akarják érni, hogy a gazdaság ill. a vállalatok megszabaduljanak a sok törvény, rendelet és bürokrácia által előidézett felesleges korlátoktól, terhektől és költségektől.

Az ökoszociális piacgazdaság karcsú, de nem gyenge államot akar!

- 2) A *tisztesség alapján álló társadalmi béke* megteremtése rendkívül sokoldalú feladat, jelentős kreativitást és innovációt igényel. Ez a klasszikus társadalom-, egészség- és családpolitikánál kell, hogy kezdődjön, ami a demográfiai változások, mindenek előtt az „előregedés” és az új migrációs tendenciák következtében a törvényhozásban és finanszírozásban, valamint az állami szociális rendszerek, a közösségi hálózatok és a családok nevelési és ápolási támogatásának rendszerében egyaránt változást követel. Mindez a 21. században a társadalmi szolidaritás, a társadalmi összefogás európai szintű megteremtését és egy „globális Marshall-terv” létrehozását is jelenti.
- 3) Az *ökológiai egyensúly megteremtése és megőrzése* az eljövendő generációk számára, az élettér, a környezet és a források tartós védelme jelenti a legnagyobb kihívást. Ez ugyanis a korlátozottan rendelkezésre álló forrásokkal való „rablógazdálkodás” civilizációjáról a „fenntarthatóság” hosszú távra szóló civilizációjára való áttérést jelenti.

A fenntarthatóságot, mint célt, már sokszor emlegették: Rióban 1992-ben, Johannesburgban 2002-ben, az EU Fenntartható Fejlődési Stratégiájában valamint sok más helyen és dokumentumban. A fenntarthatóság követelményeivel elvileg mindenki egyetért. Ennek ellenére nehezen jutunk előbbre. Az ok egyszerű: jelenlegi gazdasági rendszerünk jobban kedvez a „nem-fenntarthatóságnak”, az árak, költségek, tarifák, adók stb. nem az „ökológiai valóságot” mutatják.

Csak kevés idealista és önzetlen ember ellensége a saját pénztárcájának és cselekszik a fenntarthatóság szellemében, ha az részére drága, kényelmetlen és kevésbé komfortos. Ebből származik az a tapasztalatom, hogy a környezetpolitika jelenlegi formájával – tilalmakkal, figyelmeztetésekkel, szankciókkal – nem lehet elérni a fenntarthatóság céljait. Meg kell fordítani a dolgot, és a piacot a fenntarthatóság motorjává kell tenni. Ehhez az kell, hogy az árak, költségek, adók, illetékek és támogatások a fenntartható cselekvést a vállalatok egyensúlya és a fogyasztók pénztárcája számára is vonzóvá tegyék.

AZ ÖKOSZOCIÁLIS PIACGAZDASÁG KÖZPONTI GONDOLATA ÉS ALAPESZKÖZEI

A fenntarthatóság elérését célzó ökoszociális piacgazdaság központi gondolata az, hogy *meg kell változtatni a piac felé irányuló jelzéseket*, mégpedig az árak és költségek viszonyának átállításával. Azoknak a termelési módoknak és termékeknek, melyek megfelelnek a fenntarthatóság elvének, előnyt kell biztosítani a piaci versenyben, míg azoknak a termelési módoknak és termékeknek, melyek elvi alapja a rablógazdálkodás, el kell veszíteniük ma még meglévő, jogtalan előnyeiket.

De milyen eszközökkel érhetjük ezt el?

1) Az áraknak tartalmazniuk kell a környezeti költségeket!

Itt a környezetrombolás externális költségeinek internalizálásáról van szó. Az kell legyen a cél, hogy a vállalkozásokra a világ minden táján azonos feltételek és kötelezettségek legyenek érvényesek. Arra kell közgazdasági eszközökkel rávenni a termelőket, hogy az általuk előállított javak fogyasztói árába számítsák bele azok környezetterhelő hatásainak költségeit is. De költségtényezőként kell számításba venni a korlátozott mennyiségben rendelkezésre álló természeti kincsek felhasználását is. Ugyanígy be kell vezetni a környezet (levegő, víz, talaj) szennyezésének mértéke szerinti adózást. Ez nagy erővel indítaná be azokat a törekvéseket, hogy olyan technológiákat, termelési eljárásokat és termékeket fejlesszenek ki, amelyek megfelelnek a fenntarthatóság elvének. Sok ipari üzem már megtanulta a maga kárán, hogy fontos az ökológiai hatékonyság elvének alkalmazása. Ezek azonban jelenleg a hamis piaci jelzések miatt gazdaságilag hátrányos helyzetbe kerülnek. Ez tulajdonképpen abszurdum! A legnagyobb gond az, hogy a nagy hatalommal rendelkező és világszerte több fronton működő lobbik természetesen vehemensen védik jelenlegi jogtalan előnyeiket. A politikai döntéshozóknak pedig gyakran nincs meg a bátorságuk és erejük ahhoz, hogy a jelenlegi gazdasági elittel szemben keresztülvigyék a hosszú távon szükséges és helyes intézkedéseket.

2) Az adórendszer ökológizálására van szükség!

Jelenlegi adórendszerünk teherelosztása még a XIX. századból, az ipar térhódítását ösztönző, iparosító időszakból maradt ránk. Ennek értelmében az adóterheknek mintegy 80–90%-át közvetlenül vagy közvetve az „emberi tényezőnek” kell viselnie. Ennek az adórendszernek a piac törvényei szerint oda kell vezetnie, hogy amikor csak lehet, egyéb módokon helyettesítsék az emberi munkaerőt. Ez az egyik alapvető gyökere az úgynevezett strukturális munkanélküliségnek. Már régóta köztudott, hogy a küszöbön álló összeomlás elkerülése érdekében át kell alakítanunk adórendszerünket. A politikai döntéshozatal azonban mindmáig erőtlen – e téren is. Az adórendszer ökológizálásának célja – leegyszerűsítve – kettős:

- a) az adóterheket az emberi tényezőről apránként át kell csoportosítani a természeti erőforrásokra és a termelési folyamatokra;
- b) a megújuló és a környezet számára nem káros erőforrások (napenergia, biomassza) gazdasági versenyképességének érdekében meg kell emelni a véges mennyiségű erőforrások (pl. fosszilis energiahordozók) adóját.

Az adórendszer ökológizálása *nem az összádóterhek megnövekedését*, hanem az adórendszer fenti célokra irányuló *belső átrétegzését* jelentené.

3) Világos terméknyilatkozatok kellene!

Minél intenzívebb a világkereskedelem, annál fontosabbak a pontos terméknyilatkozatok! A fogyasztónak tudnia kell, mit vásárol! A nyilatkozatnak tájékoztatnia kell a termék származási helyéről, a benne lévő anyagokról, a termelési és kezelési folyamatokról, az adalékanyagokról és minden egyéb eljárásról. A géntechnológia, a hormon- és sugárkezelések, vegyi adalékanyagok stb. korában – különösen élelmiszerek esetében – váltak a terméknyilatkozatok a tiszt-

tességes kereskedelem feltételévé. A terméknyilatkozatokkal szembeni ellenállás világosan megmutatja az ellenkezők tényleges szándékait!

4) Csak a fenntartható jövőt ígérő beruházásokat szabad támogatni!

Ma a befolyt adókból hatalmas összegek mennek arra, hogy már meghaladott struktúrákat mesterségesen életben tartsanak. Ez szintén hamis jelzés a piac felé! Ilyen például a szállítás és a közlekedés vagy a műtrágyák és kémiai növényvédők szerek támogatása stb. Ha már adópénzeket gazdasági ágazatok támogatására fordítunk, akkor ezt a holnapot jelentő újítások, új technológiák javára tegyük, és ne a tegnapi állapotok konzerválására.

5) Egyéb eszközök

Az eddig említett négy pont tartalmazza azokat a legfontosabb és központi, makrogazdasági eszközöket, melyek a piacnak jeleznék, s ki is váltanák a fenntarthatóság felé való irányváltást. Természetesen van még egy sor további igen fontos ilyen eszköz, melyek közül a legfontosabbak címszavakban az alábbiak:

- Tiltani csak ott kell, ahol a piac erői nem hatnak!
- Széles körű „környezeti tudatosságot” kell kialakítani az iskolában, képzésben, továbbképzésben és informálásban való intenzív tevékenység által.
- A környezetvédelem nemzetközi feladattá tételére van szükség.
- Az egyes nemzetgazdaságok gazdasági és társadalmi fejlődésének értékelésére új mércét kell kidolgozni. A „bruttó hazai termék” (GDP) helyett az „ökoszociális termék” (ÖSP) kategóriáját kellene bevezetni.

AZ ÖKOSZOCIÁLIS PIACGAZDASÁG, MINT AZ IGAZSÁGOSABB GLOBALIZÁCIÓ MODELLJE

Európára úgy az EU, mint a legtöbb állam szintjén a társadalmi keretfeltételek és a környezetvédelem figyelembe vételével folytatott piacgazdaság a jellemző. Európa ezért jó értelemben különbözik az észak-amerikai vagy kelet-ázsiai modellektől.

Természetesen nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az európai államokat – úgy az OECD, mint a WTO részéről – az elmúlt 10 évben a tőke mozgások nyomásán valamint a politikában és gazdaságtudományokban jelentkező modern tendenciákon keresztül mennyire befolyásolták a neoliberális áramlatok.

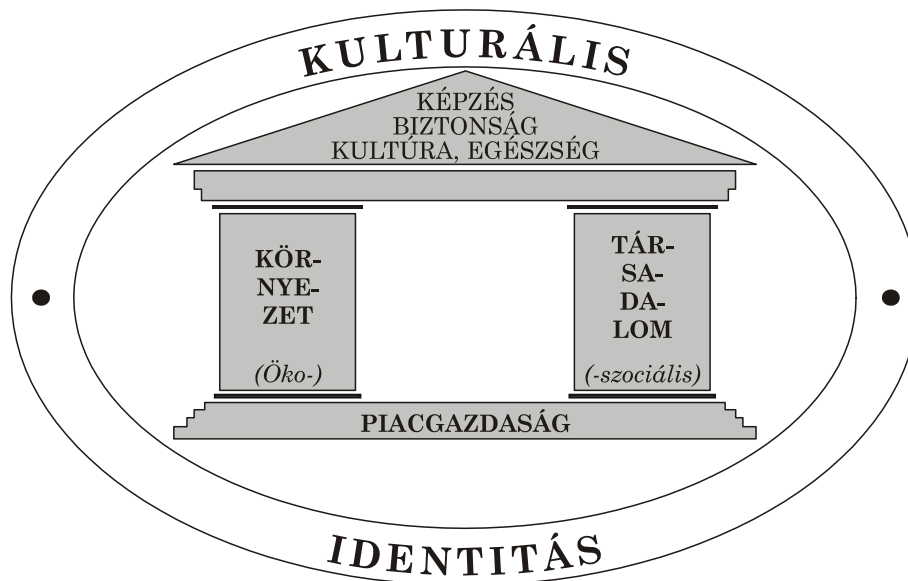
Ha sikerül az ökoszociális piacgazdaság lényeges elemeit a globális intézményekbe és szabályozásokba integrálni, nagymértékben növekszik annak esélye, hogy az emberiség elindul a „fenntarthatóság civilizációja” felé. Ehhez olyan pragmatikus utat ajánlok, ami a meglévő eszközöket veszi igénybe és továbbfejleszti őket az ökoszociális piacgazdaság irányába. *Mit kellene hát tenni?*

- A Világkereskedelmi Szervezetet (WTO) a *tisztességes* verseny intézményévé kell kiépíteni.
 - Létre kell hozni a nemzetközi és *globális pénzpiacok új rendjét*.
 - Világszerte gondoskodni kell a *tisztességes adózásról*.
 - A gazdaságról, kereskedelemről, pénzügyekről, társadalomról és környezetéről szóló *nemzetközi egyezményeknek egyenrangúaknak kell lenniük*.
- Ehhez engedjenek meg néhány gondolatot:

- 1) Ahhoz, hogy a WTO az egyoldalú és gyakran tisztességtelen szabadkereskedelem eszközéből a tisztességes *globális* verseny keretévé és az egész világot átfogó ökoszociális piacgazdaság bázisává váljon, ahhoz a társadalmi és ökológiai kritériumokat integrálni kell a WTO szabályaiba, meg kell szüntetni a tisztességtelen exporttámogatási gyakorlatot és a WTO-nak a többi fontos globális intézménnyel (UNEP) és szervezettel (ILO) szembeni hegemoniáját.
- 2) A globális finanszírozási keretek megteremtése egy olyan „globális Marshall-terv” létrehozását kell, hogy eredményezze, ami az emberi jogok és a demokratikus kisebbségi normák tiszteletben tartása mellett lehetővé teszi az infrastruktúrális, az oktatási, egészségügyi és társadalmi rendszerek valóban szisztematikus felépítését. Csak így lehet kezelni a népességrobbanás problémáját is.

Az ilyen tervhez olyan *új* finanszírozási forrásokra van szükség, amelyek részben egy globális Marshall-tervbe folyhatnának be. Ilyenek lehetnének például az alábbiak:

- ⇒ adó bevezetése a spekulatív tőketranszfer megadóztatására;
 - ⇒ a tőke teljes körű bevonása az adózási kötelezettségbe (az úgynevezett adóparadicsomok és „eltűnési pontok” megszüntetése);
 - ⇒ globális adó bevezetése a repülőgépek és hajók üzemanyagára stb.
- 3) A valóban működőképes „globális kormányzási rendszer” megteremtése érdekében a Világbankot és a Nemzetközi Valutaalapot, valamint az ENSZ különböző szakosított szervezeteit egy ilyen fenntartható stratégia és az ennek kereteit megteremtő ökoszociális piacgazdaság szolgálatába kell állítani.

VÉGKÖVETKEZTETÉSEK

Szeretném megosztani Önökkel az alábbi végső következtetéseimet:

- A békés és jövőorientált, fenntartható világ megvalósítható!
- Az európai integrációnak a „sokféleség egységéhez” vezető úton szerzett tapasztalatai példaként szolgálhatnak a globális kihívások kezeléséhez.
- Az „ökoszociális piacgazdaság” európai modellje a fenntartható globális fejlődés sikerének legkövetkezetesebb eszköze.
- Az ökoszociális piacgazdaság megvalósítása erős politikát, az etikán alapuló olyan „váltóállítást” igényel, amely az emberek méltóságát, a különböző kultúrák és vallások tiszteletben tartását éppen úgy magában foglalja, mint annak az „arany szabálynak” az elfogadását és tiszteletben tartását, hogy:
„Amit nem akarsz, hogy veled megtegyenek, azt te se tedd másokkal!”

Kérem Önöket, legyünk partnerek a – nemcsak számunkra, európaiak számára, hanem a világ számára is – fenntartható jövőt ígérő ökoszociális piacgazdasági modell gyakorlati megvalósításában!

Köszönöm a figyelmet!